

rarlanmıştır. Daha sonra Muhammed Abdülkâdir Atâ, Ziyâd Muhammed Mansûr'un neşrettiği Medineli tâbiine ait dördüncü ve beşinci tabakaları da ekleyip kendisinin bulduğunu söylediği bazı yazmaları göstermek suretiyle eseri sekiz cilt halinde yayımlamıştır (Beyrut 1410/1990). Ayrıca bu neşirlerin hiçbirinde yer almayan Medineli ashabın dördüncü tabakasını Abdülazîz Abdullah es-Selûmî (I-II, Tâif 1416/1995) ve beşinci tabakasını Muhammed b. Sâmil es-Sülemî (I-II, Tâif 1414/1993), Medineli tâbiinin dördüncü ve beşinci tabakalarını ise üçüncü ve altıncı tabakalardaki eksiklikleri de tamamlayan kısımlarla birlikte Ziyâd Muhammed Mansûr (Medine 1403/1983) neşretmiştir. Muhammed Ali İdlîkî ve Muhammed Avâme de eserin Leiden ve Beyrut baskıları ile Ziyâd Muhammed Mansûr'un Medineli tâbiin tabakasına ait tamamlayıcı kısmı için olmak üzere bir indeks yapmışlardır (*Fihrisü'l-a'lâmî'l-mütercemîn fi't-Tabakâti'l-kübrâ li'bn Sa'd*, Beyrut 1406/1986). Kitabın başında yer alan iki ciltlik siyer bölümü *es-Sîretü'n-nebeviyye mine't-Tabakâti'l-kübrâ* (I-II, Kahire 1409/1989), Hz. Hasan'a ait kısmı *Tercemetü'l-İmâm el-Hasan* (nşr. Seyyid Abdülazîz Tabâtabâî, Kum 1416/1995), Hz. Hüseyin'e ait kısmı *Tercemetü'l-İmâm el-Hüseyin ve ma'ktelühû* (nşr. Seyyid Abdülazîz Tabâtabâî, Beyrut 1416/1995), ihtiva ettiği hadisler konularına göre sıralanarak *Sünenü'n-nebî şallallahû 'aleyhi ve sellem ve eyyâmüh* (nşr. Abdüsselâm b. Muhammed b. Ömer Alûş, I-II, Beyrut 1416/1995) ve aşere-i mübeşşerenin hayatına ait bölümler birleştirilerek *el-Aşeretü'l-mübeşşere bi'l-cenne* (Kahire, ts.) adları altında ayrıca yayımlanmıştır. Eserin siyer bölümü Muhammed Abdülhamîd (Agra 1891) ve Mahmûd Mehdevî Dâmgânî (Tahran 1369 hş.) tarafından Farsça'ya, S. Moinul Haq – H. K. Ghaazanfar tarafından İngilizce'ye (I-II, New Delhi, ts.) çevrilmiştir.

İbn Sa'd'ın diğer eserleri de şunlardır: 1. *Kitâbü't-Tabakâti's-şagîr. et-Tabakâtü'l-kübrâ* dan önce ve onun planı mahiyetinde kaleme alınmış olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde (nr. 435) bulunan nüshası 139 varaktır ve *et-Tabakât*'taki şahısların isimleriyle hayatları hakkında çok kısa bilgiler içermektedir. 2. *et-Târîh*. Zehebî, İbn Sa'd'ın bu adla bir kitap yazdığını söylüyorsa da (*A'lâmü'n-nübelâ*, X, 664; *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 425) diğer kaynaklar-

da böyle bir esere rastlanmamaktadır. 3. *Ahbarü'n-nebî*. Yalnız İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist*'inde geçer (s. 151). Bununla ve yukarıdaki *et-Târîh*'le, *et-Tabakât*'in başında yer alan siyer bölümünün kastedildiği sanılmaktadır. 4. *el-Kaşidetü'l-hulvâniyye fi'ttîhârî'l-Kahtâniyyîn 'ale'l-'Adnâniyyîn*. Fuat Sezgin, İbn Sa'd'a nisbet edilen bu kasideye Gâzî b. Yûsuf adlı bir kişinin şerh yazdığını ve Kahire'de bir yazma nüshasının bulunduğunu söylemektedir (GAS, I/2, s. 113). İbn Sa'd'a, Hasan-ı Basrî'nin hayatına dair *ez-Züh-rufü'l-kaşî fi tercemeti Ebî Sa'id el-Basrî* gibi başka eserler de nisbet edilmekte, ancak haklarında herhangi bir bilgi verilmemektedir (*Hediiyetü'l-'âri-fîn*, II, 11).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, II, 5; III, 5; V, 418, 424; VI, 413; VII, 346, 350, 351, 364; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 5-17; a.mlf., a.e. (nşr. Muhammed b. Sâmil es-Sülemî), Tâif 1414/1993, neşredenin girişi, I, 7-108; a.mlf., a.e. (nşr. Abdülazîz Abdullah es-Sellûmî), Tâif 1416/1995, neşredenin girişi, I, 7-62; a.mlf., a.e.: *el-Mütemmim* (nşr. Ziyâd M. Mansûr), Medine 1403/1983, neşredenin girişi, s. 17-81; Taberî, *Târîh* (de Goeje), III, 1116-1117; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 262; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 151; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, V, 321-322; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 224-225; İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 357; Mizî, *Tezhibü'l-Kemâl*, XXV, 255-258; İbn Hallikân, *Vefeyât* (Abdülhamîd), III, 473; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, X, 664-667; a.mlf., *Mizânü'l-'itidâl*, III, 560; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 425; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 272-273; İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-Nihâye*, II, 142; İbn Hacer, *Tezhibü'l-Tezhib*, V, 118-119; Sehâvî, *el-İlân bi't-tevbîh*, s. 601; *Hediiyetü'l-'âri-fîn*, II, 11; J. Horowitz, *el-Megâzi'l-ûlâ ve mü'ellifühâ* (trc. Hüseyin Nassâr), Kahire 1369/1949, s. 126-132; Abdülazîz ed-Dûrî, *'İlmü't-târîh 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1960, s. 32-33; Sezgin, GAS (Ar.), I/2, s. 111-114; İbrâhîm Ali Tarhan, "el-Ceziretî'l-'Arabiyye fi kütübî's-siyer evî't-terâcim ma'a dirâse tahlîliyye li-Kitâbi't-Tabakâti'l-kübrâ li'bn Sa'd", *Dirâsâtü târîhi'l-Cezireti'l-'Arabiyye-Meşâdiru Târîhi'l-Cezireti'l-'Arabiyye*, Riyad 1379/1979, s. 143-181; Ömer Mûsâ, *İbn Sa'd ve Tabakâtüh*, Beyrut 1407/1987; Süleyman Genç, *İbn Sa'd'ın Hayatı ve Eserleri* (yüksek lisans tezi, 1987), Dokuz Eylül Üniversitesi; Muhammed Câsim el-Meşhedânî, *Mevâridü'l-Belâzûrî 'anı'l-ücreti'l-Ümeviyye fi Ensâbi'l-eşrâf*, Mekke 1407/1986, I, 264-270; Ali Yarıdım, *Peygamberimiz'in Şemâilî*, İstanbul 1997, s. 26, 29, 39, 45, 46, 459, 465, 483; ayrıca bk. İndeks; Sâlih Ahmed el-Alî, "Meşâdiru dirâseti târîhi'l-Küfe fi'l-karni'l-İslâmiyyeti'l-ûlâ", *MMİr*, sy. 24 (1974), s. 137-171; E. Mittwoch, "İbn Sa'd", *IA*, V/2, s. 798; J. W. Fück, "İbn Sa'd", *El²* (Fr.), III, 946-947; Abdülkerîm Gülşenî, "İbn Sa'd", *DMBİ*, III, 480-482.

MUSTAFA FAYDA

İBN SA'DÂN, Hüseyin b. Ahmed
(ابن سعدان، الحسين بن أحمد)

Ebû Abdillâh el-Hüseyin
b. Ahmed b. Sa'dân
(ö. 375/985)

Büveyhî veziri.

337'de (948-49) Şîraz'da doğdu. Büveyhî Emîri Adudüddöyle zamanında (978-983) Dîvânü'l-ceys'in iki "ârizü'l-ceys"inden biriydi ve ordunun bir bölümünü teşkil eden Türk, Arap ve diğer gruplardan meydana gelmiş askerî birliklerden sorumlu bulunuyordu. Adudüddöyle'nin ölümü üzerine yerine geçen oğlu Samsâmüddöyle İbn Sa'dân'ı vezirliğe tayin etti (373/983). İbn Sa'dân, göreve başladıktan sonra Deylemli asker ve kumandanlarla devlet memurlarının maaşlarından onda bir oranında kesinti yaparak elde edilen meblağlı atlı birliklerin maaşlarına ilâve etti. Bu yüzden Deylemli askerler isyan ederek İbn Sa'dân'ın sarayını talan etmek istedilerse de Samsâmüddöyle'nin müdahalesiyle mesele çözüldü. Ayrıca fiyatların yükselmesi sebebiyle halk İbn Sa'dân'a karşı çıktı. Bu arada İbn Sa'dân fakirlere hazineden yardımda bulundu.

İki yıl vezirlik yapmasının ardından düşmanları harekete geçen İbn Sa'dân'ın Samsâmüddöyle'nin annesi Seyyide'nin kâtipliğine babasını tayin ettirmek istemesi üzerine rakibi ve Adudüddöyle döneminde Dîvân-ı İnşâ kâtibi olan Abdülazîz b. Yûsuf, Samsâmüddöyle'ye İbn Sa'dân'ın devlete ve hazineye hâkim olduğunu ve babasının tayininin yapılması durumunda herkesin onun emri altına gireceğini söyleyerek hükümdarı kışkırttı. Bunun üzerine İbn Sa'dân ve adamları azledilip tutuklandı (374/984). Ardından vezirliğe getirilen Abdülazîz b. Yûsuf, İbn Sa'dân'ın Samsâmüddöyle'yi hal'ederek kardeşi Şerefüddöyle'yi tahta çıkarmak için Esfâr'da Kerdeveyh liderliğiyle başlatılan isyan hareketiyle ilişkisi olduğu konusunda emîri ikna etti. Sonuçta İbn Sa'dân ve iki arkadaşı idam edildi (Rebîülevvel 375/Ağustos 985).

İbn Sa'dân filozof ve ilim adamlarını himaye etmesiyle tanınır. Adudüddöyle'nin âlimlere bağladığı, ancak ölümüyle kesilen tahsisatın ödenmesi işini yeniden başlatmış ve sarayında devrin önde gelen âlimlerinin katıldığı ilim meclisleri düzenlemiştir. Bu âlimler arasında Ebû Süleyman es-Sicistânî, matematikçi Ebû'l-Vefâ el-Bûzcânî, hristiyan felsefeci İbn Zür'a, yahudi filozof Vehb b. Yaîş, İbn Miske-

veyh, İbn Sîbeveyh, şair İbnü'l-Haccâc ve Ebû Hayyân et-Tevhîdî ile Kâtib İbn Cebile sayılabilir. İbn Sa'dân'ın en yakın ne-dimi Ebû Hayyân et-Tevhîdî'dir. İbn Sa'dân yapılan ilmî toplantılarda dil, edebiyat, felsefe, kelâm ve ahlâka dair sorular soruyor, Ebû Hayyân da bunları cevaplandırıyordu. Ebû'l-Vefâ el-Bûzcânî'nin isteği üzerine Ebû Hayyân et-Tevhîdî, kırk gece devam eden tartışma meclisindeki konuşmaları *el-İmtâ' ve'l-mu'ânese* adlı eserinde toplamıştır. Bu eser, İbn Sa'dân'ın ilmî tecessüse ve geniş bir kültüre sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Ebû Hayyân, Câhiz'in *Kitâbü'l-Hayevân*'ını da İbn Sa'dân için istinsah etmiştir. Ebû Hayyân'ın çalışmalarını yakından takip eden İbn Sa'dân, daha vezir olmadan önce onun 371 (981) yılından beri üzerinde çalıştığı *eş-Şadâkatü ve's-şadîk* adlı eserini bir an önce tamamlamasını istemişti. Ancak bu eser vezirin ölümünden sonra 400 (1009-1010) yılında tamamlanabilmiştir. Dil âlimi ve edebiyat tenkitçisi Hâtimî de İbn Sa'dân için kötü sözler söyleyen bir kişiden kinaye olarak *el-Hilbâce* (*fî şifati's-şif'r*) adını verdiği eserini onun adına kaleme almıştır. Rûzrâverî İbn Sa'dân'ı âlicenap, çok mert fakat yanına varılamaz bir şahıs olarak tanıtırken (*Zeylû Kitâbi Tecâribi'l-ümem*, III, 85) Ebû Hayyân et-Tevhîdî onu çok dindar bir kişi olarak tavsif eder (*el-İmtâ' ve'l-mu'ânese*, II, 79-80).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-İmtâ' ve'l-mu'ânese* (nşr. Ahmed Emîn – Ahmed ez-Zeyn), Beyrut 1373/1953, I, 19, 29, 30-31, 32, 37; II, 2, 5, 26, 32, 70, 79-80, 92, 130; III, 85, 105, 159, 185; a.m.f., *el-Mukâbesât* (nşr. M. Tevfik Hüseyin), Tahran 1366/1987, s. 85; Rûzrâverî, *Zeylû Kitâbi Tecâribi'l-ümem* (nşr. H. F. Amedroz), London 1921, III, 40, 45, 85, 102-104, 106-107; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 37, 42; Hindûşah es-Sâhibî, *Tecâribü's-selef der Târîhi'l-Hulefâ ve Vüzerâ-yı İşân* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1357 hş., s. 246-247; Mafizullah Kabir, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad*, Calcutta 1964, s. 156, 179; H. Busse, *Chalif und Grosskönig: Die Buyiden im Iraq (945-1055)*, Beirut 1969, s. 65, 239, 509-510; J. L. Kraemer, *Humanism in the Renaissance of Islam*, Leiden 1986, s. 191-206; Muhammed Müsîr ez-Zehrânî, *Nizâmü'l-vizâre fi'd-devleti'l-Abbâsiyye*, Beyrut 1406/1986, s. 171, 187; D. S. Margoliouth, "Some Extracts from the Kitâb al-İmtâ' wal-Mu'ânasah of Abû Hayyân Tauhîdî", *Islamica*, II, Leipzig 1926, s. 381-390; Abbas Hamdani, "Abû Hayyân al-Tawhîdî and the Brethren of Purity", *IJMES*, IX/3 (1978), s. 345, 346, 347, 349, 351; C. E. Bosworth, "Şamsâm al-Dawla", *El²* (İng.), VIII, 1050; a.m.f., "İbn Sa'dân", *El² Suppl.* (İng.), s. 398; Sâdık Seccâdî, "İbn Sa'dân", *DMBİ*, III, 684-685.

AHMET GÜNER

İBN SA'DÂN, Muhammed

(محمد بن سعدان)

Ebû Ca'fer Muhammed b. Sa'dân
b. el-Mübârek ed-Darîr
(ö. 231/846)

Nahiv ve kıraat âlimi.

161'de (778) Bağdat'ta doğdu. Âlim bir zat olan babası Ebû Osman Sa'dân, Mehdî-Billâh'ın âzatlısı ve aynı zamanda Muallâ b. Eyyûb b. Tarîf'in hanımı olan Âtike'nin mevlâsıdır. Dedesi Mübârek'in Toharistan (Tahâristan) esirlerinden olduğu zikredilmiştir (İbnü'n-Nedîm, s. 320). Gözleri görmeyen İbn Sa'dân, İshak b. Muhammed el-Müseyyîbî'den Nâfi' b. Abdurrahman'ın, Süleym b. İsa'dan Hamza b. Habîb'in, Muhammed b. Münzir'den Yahyâ b. Âdem'in, Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî'den Ebû Amr b. Alâ'nın, Ubeyd b. Akil'den Şîbi b. Abbâd'ın kıraatlerini okudu. Kaynaklarda Muallâ b. Mansûr'dan Ebû Bekir b. Âsım'ın kıraatini okuduğu zikredilmekteyse de Muallâ'nın Âsım b. Behdele kıraatinin râvisi Ebû Bekir Şu'be b. Ayyâş'ın talebesi olduğu ve Ebû Bekir b. Âsım adında tanınmış bir kıraat âliminin bulunmadığı dikkate alınırsa Muallâ b. Mansûr'dan da Âsım b. Behdele'nin Ebû Bekir Şu'be b. Ayyâş rivayetini aldığı anlaşılır. Ayrıca Ali b. Hamza el-Kisâî, Ebû Muâviye ed-Darîr, Abdullah b. İdrîs, Müseyyeb b. Şüreyk, Ebû Temîle Yahyâ b. Vâzih, Abdülazîz b. Ebân gibi âlimlerden kıraat, hadis ve nahiv dersleri aldı. Bazı kaynaklarda Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'nın talebeleri arasında zikredildiğine göre (Zübeydî, s. 139; İbnü'n-Nedîm, s. 316) ondan da istifade etmiş olmalıdır. "Âmme muallimi" olarak anılan (İbnü'n-Nedîm, s. 316) İbn Sa'dân'dan Ahmed b. Muhammed b. Vâsıl, Ebû Osman Saîd b. İmrân b. Mûsâ, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Hâşim ez-Za'ferânî, Muhammed b. Ca'fer b. Heysem, Süleyman b. Yahyâ ed-Dabbî, Ebû Amr ed-Darîr gibi âlimler kıraat, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel ve İbn Sa'd hadis dersleri almıştır. İbn Sa'dân 9 veya 10 Zilhicce 231'de (6 veya 7 Ağustos 846) Bağdat'ta vefat etti.

Özellikle kıraat ve nahiv alanında derinleşen İbn Sa'dân, önceleri Hamza b. Habîb'in kıraatini esas alırken daha sonra kendine has bir kıraat tarzı benimsemiştir. Bu durumun hem Hamza kıraatini

hem de kendisinin oluşturduğu kıraati bozduğu ileri sürülmüş, ancak iyi bir nahiv âlimi olduğuna dikkat çekilerek meydana getirdiği kıraatte dil hatası bulunmadığına işaret edilmiştir. İbnü'l-Cezerî de İbn Sa'dân'ın kıraatinde meşhur kıraatlere aykırı unsurların yer almadığını belirtir (*Öāyetü'n-Nihāye*, II, 143).

Hatîb el-Bağdâdî gibi âlimlerin sika olarak nitelendirdiği İbn Sa'dân'ın, Kisâî'yi meşhur olmayan künye ve nisbesiyle Ebû Hârûn el-Kûfî şeklinde zikrederek tedlîs yaptığı söylenir. Nahivde Kûfe ekolünü benimsemiş olup Basralı ve Kûfeli nahiv âlimleri arasında cereyan eden tartışmalara katılmış, Basra mektebinin lideri Sîbeveyhi ile Kûfiyyûn'un lideri Kisâî arasında cereyan eden ve "Zenbûriyye meselesi" olarak bilinen meşhur dil tartışması başlamadan önce Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ ile beraber Sîbeveyhi'ye sorular yönelten kimseler arasında yer almıştır (meselâ bk. Zübeydî, s. 69, 70, 88). Daha sonraki dönemlerde yazılan bazı nahiv kitaplarında Kûfeli dil âlimleriyle ve özellikle Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ ile birlikte görüşlerine atıflarda bulunmaktadır (meselâ bk. Süyûtî, *Hem'û'l-hevâmî*, IV, 174, 385; V, 181-182, 261).

Bazı Şîî kaynakları İbn Sa'dân'a Şîî âlimleri arasında yer vermekte, Hasan es-Sadr da İbnü'n-Nedîm'in onu Şîa kurrâsı içinde zikrettiğini söylemektedir (*Te'sîsü's-Şî'a*, s. 345). Ancak İbnü'n-Nedîm, İbn Sa'dân'ı Şîa kurrâsı arasında değil Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'nın talebeleri arasında zikretmiş olup (*el-Fihrist*, s. 316) Kisâî ve Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ gibi âlimleri Şîî sayan anlayış sebebiyle İbn Sa'dân'ın da aynı mezhebe nisbet edilmiş olabileceği aklı gelmektedir. Diğer taraftan Ahmed Mekki el-Ensârî nesebi ve yetiştiği çevre dikkate alındığında Ferrâ'nın Şîî sayılabileceğini, fakat onun Şîiliğinin mutedil bir seviyede kaldığını belirtmektedir (*Ebû Zekeriyâ el-Ferrâ*, s. 96-108).

Kaynaklarda İbn Sa'dân'a nisbet edilen belli başlı eserler şunlardır: *Kitâbü'l-Kırrâ't* (hacimli bir eser olduğu belirtilmektedir), *Kitâbü Muhtaşarı'n-nahv*, *Kitâbü'l-Hudûd* (Ferrâ'nınki ile aynı tarzda yazıldığı, fakat fazla rağbet görmediği zikredilmektedir), *Kitâbü'l-Vakf ve'l-ibtidâ'*, *el-Câmî*, *el-Mücerred*. Sadece İbnü'l-Cezerî'nin kaydettiği son iki eserin müellifin kıraate dair önceki eserlerinin değişik isimleri olabileceği ileri sürülmüş-tür (*DMBİ*, III, 684).